

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та національної безпеки

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

на правах рукопису

КУРОВСЬКА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 159.922.8:378

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ

СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

053 «Психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Керівник роботи

Гречуха Ірина Анатоліївна

доктор філософії (спеціальність

«Психологія»), доцент кафедри психології

Житомир – 2025

Висновок кафедри_____

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри

№ _____ від « _____ » _____ 20__ року

Завідувач кафедри психології,

кандидат психологічних наук, доцент _____ Литвинчук А.І.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувачка вищої освіти Куровська Наталія Олександрівна захистила

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Куровська Н. О. Психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентської молоді. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 Психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена проблематиці психологічних особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді. Обґрунтовано теоретико-методичні засади особливостей розвитку ціннісної сфери особистості. Визначено сутність понять «цінність» та «ціннісні орієнтації особистості». Розкрито психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентської молоді. Проведено емпіричне дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді. Розроблено рекомендації щодо розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності.

Ключові слова: ціннісна сфера, особистість, суспільство, ціннісні орієнтації, студентська молодь, соціальна відповідальність.

ANNOTATION

Kurovska N. O. Psychological characteristics of the development of the value sphere of student youth. – Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 Psychology. – Polissia National University, Zhytomyr 2025.

The qualification work is devoted to the problems of psychological features of the development of the value sphere of student youth. The theoretical and methodological foundations of the features of the development of the value sphere of the personality are substantiated. The features and essence of the concepts of “value” and “value orientations of the personality” are determined. The psychological characteristics of the development of the value sphere of student youth are revealed. An empirical study of the characteristics of the development of the value sphere of student youth is conducted. Recommendations are developed for the development of the value sphere of student youth in the context of the formation of social responsibility.

Keywords: value sphere, personality, society, value orientations, student youth, social responsibility.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ.....	10
1.1. Сутність та особливості поняття ціннісної сфери особистості.....	10
1.2. Функції та структура цінностей особистості	13
1.3. Психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентської молоді	19
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	25
2.1. Методичні підходи до дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді	25
2.2. Організація дослідження ціннісної сфери студентської молоді	30
2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери студентів.....	33
Висновки до розділу 2.....	39
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	40
3.1. Особливості розвитку ціннісної сфери особистості як складової соціальної відповідальності	40
3.2. Програма розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності	43
Висновки до розділу 3.....	48
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасних умовах невизначеності зростає необхідність у формуванні ціннісної сфери студентської молоді як невід’ємної складової розвитку особистості. Протягом життя ціннісні орієнтації людини постійно змінюються під впливом середовища, в якому вона знаходиться. Це обумовлено самореалізацією особистості, її професійним самовизначенням, формуванням цілей та проєктуванням свого майбутнього. Втім, важливого значення набуває усвідомлення студентства своєї унікальності та позиціонування в соціумі. Тому постає необхідність у дослідженні ціннісної сфери особистості як запоруки подальшого розвитку держави на основі морально-етичних цінностей студентської молоді в контексті формування їх соціальної відповідальності.

Основні положення щодо розвитку особистісного зростання та ціннісної сфери особистості відображено у наукових працях таких дослідників, як: М. Альохін, Н. Берегова, І. Бех, І. Гречуха, Л. Джигун, Л. Журавльова, Г. Костюк, А. Литвинчук, С. Максименко, А. Маслоу, Т. Можаровська, К. Роджерс, Т. Рузяк А. Цюприк, О. Якимович та інші.

Мета дослідження: теоретико-методологічне обґрунтування та імперичне дослідження психологічних особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді.

Для реалізації поставленої мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретико-методичні засади особливостей розвитку ціннісної сфери особистості.
2. Визначити особливості та сутність поняття цінностей.
3. Розкрити психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентської молоді.
4. Провести емпіричне дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді.
5. Обґрунтувати рекомендації щодо розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності.

Об'єкт дослідження: процес розвитку ціннісної сфери особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентів.

Гіпотеза дослідження: формування соціально відповідальної особистості студентів ґрунтується на розвитку їх ціннісної сфери, що забезпечує високий рівень професійного зростання, підвищення власного іміджу, знаходження сенсу життя, гармонійного перебування у соціумі й створення сім'ї на основі власних ціннісних орієнтирів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є система підходів, що дозволяють розглянути ціннісну сферу особистості як явище, детерміноване суб'єктивною активністю та соціально-культурним контекстом. Широке коло питань щодо особистісного зростання в сучасних умовах трансформації суспільства досліджували такі науковці, як: Л. Журавльова, Т. Можаровська, А. Литвинчук, І. Гречуха та ін. Системний підхід Г. Костюка розкриває ціннісну сферу як ієрархічну та динамічну системи, елементи яких функціонують у взаємозв'язку. Особистісно-діяльнісний підхід С. Максименка і І. Беґа полягає у визнанні того, що цінності формуються через внутрішню активність суб'єкта у процесі його соціалізації та набуття життєвого досвіду, а не лише засвоюються ззовні. В. Роменець досліджував розвиток цінностей у контексті історичних та культурних змін, що є особливо актуальним для сучасної студентської молоді. Науковці К. Роджерс та А. Маслоу наголошували на самоактуалізації та прагненні особистості до реалізації свого потенціалу, де цінності виступають провідним регулятором цього процесу.

Зокрема, М. Альохін досліджував смисложиттєві цінності як системний, вищий регулятор, що визначає сенс життя особистості, свідчить про домінування родинних зв'язків та саморозвитку молоді, враховуючи специфічне соціально-економічне та культурне середовище. У науковій праці, присвяченій ціннісним орієнтаціям сучасного юнацтва, Д. Місенґ за результатами емпіричних досліджень запропонувала ієрархічну структуру

цінностей, що є відправною точкою для подальшого життєвого та професійного самовизначення. Дослідження Н. Берегової та Л. Джигун розкрили загально-психологічні тенденції в ієрархії цінностей юнацтва (домінування здоров'я та сімейних цінностей). Науковці А. Цюприк, О. Якимович та Т. Рузяк розглядали психологічні особливості розвитку студентської молоді шляхом формування ціннісних орієнтирів як складової соціальної відповідальності, що сприяє не лише професійному становленню, але й зміцненню морально-етичних принципів особистості.

Методи та організація дослідження. Проведене дослідження базувалося на використанні таких наукових методів: абстрактно-логічного – для обґрунтування базових положень теорії щодо ціннісних орієнтирів сучасної молоді; аналізу і синтезу – для проведення поглибленого аналізу та виявлення результатів проведеного дослідження; методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації» – для визначення життєвих цілей студентської молоді та засобів, якими вона має їх досягти на основі термінальних та інструментальних цінностей; он-лайн анкетування у системі *Google Диск* на основі власного опитувальника – для встановлення зв'язку між ціннісними орієнтирами та соціальною відповідальністю особистості.

Емпірична база дослідження. Дослідження було проведено на основі Поліського національного університету протягом 2024-2025 рр. В опитуванні взяли участь студенти різних спеціальностей у кількості 54 осіб.

Наукова новизна та теоретичне значення полягає в уточненні теоретичного змісту понять «цінність» та «ціннісні орієнтації особистості»; обґрунтовано психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності.

Практична значущість одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо оптимізації соціально-психологічної складової ціннісної сфери студентської молоді.

Особистий внесок здобувача. Автором досліджено питання розвитку ціннісної сфери студентської молоді у процесі формування їх соціальної

відповідальності. Обґрунтовано необхідність та проведено опитування серед здобувачів вищої освіти з метою визначення пріоритетних напрямів ціннісних орієнтирів особистості.

Апробація та впровадження результатів дослідження.

Положення та результати дослідження представлені для обговорення на науково-практичній XVII студентській науково-практичній конференції «Формування особистості студента: суспільство, держава, професія», (Житомир, Україна; 20 листопада 2025 року).

Публікації. Теоретичні та емпіричні результати дослідження висвітлено у науковій статті:

Гречуха І. А., Куровська Н. О. Розвиток ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності. *Наука і освіта*. 2025. № 4. Подано до друку.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (58 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 57 сторінок, у роботі міститься 8 рисунків та 1 таблиця.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Сутність та особливості поняття ціннісної сфери особистості

В умовах існуючих соціокультурних трансформацій особливої актуальності набуває питання переоцінки життєвих цінностей. Саме ціннісна сфера виступає внутрішнім фундаментом, що забезпечує психологічну стійкість та цілісність особистості, а також сприяє збереженню сенсу життя та акумуляції внутрішніх ресурсів для подолання складних життєвих ситуацій.

Ціннісна сфера є багатогранним поняттям, який інтегрує в собі когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. У науковій літературі воно розглядається як складна ієрархічна система, що формується в процесі соціалізації та визначає вибір стратегій поведінки у важливих ситуаціях. Більшість дослідників розглядають цінності не просто як абстрактні ідеї, а як внутрішні регулятори, що надають життю сенсу та зумовлюють мотиваційну спрямованість особистості [1; 3].

Важливо наголосити, що у соціології вперше питання цінності розглянуто в теорії дії М. Вебера, беручи за основу соціологічне пізнання соціальної дії, зміст якої вкладаємо безпосередньо особистістю. Необхідним стало розглядати цінність з розумінням особистості різного роду явищ та їх сенсу. Актуальними були питання цінності мотивації підприємництва, наживи, значимості індивідуума тощо [8].

Цікавим є бачення науковців щодо необхідності з'ясувати особистісний сенс, що стало основою для структурно-функціонального підходу. Дана теорія моделює ціннісні орієнтації у якості необхідних умов для сприяння виконанню своїх функцій акторами (одним або декількома суб'єктами). Водночас, здійснюючи певну дію, актор натикається на дилему щодо його орієнтації і повинен зробити вибір для набуття ситуацією чіткого значення [14]. Виконується певна функція щодо керування соціальними нормами, що формують перехід цінності – ціннісні орієнтації, регулюючи

певні норми поведінки, що виконує важливі соціальні функції та конкретні напрями щодо дій [14].

Науковцями приділено увагу формулюванню цінності людини, будуючи психологічний портрет особистостей з різними національностями та видами діяльності [26; 27]. Проблему ціннісної сфери розглядають у якості натуралістичного психологізму й у якості розуміючої психології [24].

Водночас, психологами визначаються конкретні види цінностей (творчості, переживання, відносин тощо), що дозволяє обернути життя особистості на осмислене [37; 39]. Класиками виділено декілька груп цінностей, а саме: цінність життя – найвища цінність, властива самоактуалізованим особистостям (істині, добру, красі, цілісності життєвості, унікальності, досконалості, самодостатності, порядку тощо); дефіцитарна цінність – нижча цінність, орієнтована задоволенням певних потреб, які незадоволені [42]. До джерел цінностей особистості необхідно віднести таку важливу складову як мораль суспільства, що сприяє виокремленню на різноманітні ціннісні орієнтації, не продиктовані морально-етичними нормами: спілкування, ерудиція та інші [40].

Важливо, щоб філософія особистості базувалася на певних цінностях, саме переконаннях людини, що важливо в житті, а що навпаки, визначаючи таким чином сенс життя. Науковці визначають яким чином справжні цінності особистості можуть впливати на якість її життя. Зокрема, з'ясовуючи важливість моральних цінностей та їх вплив на здоров'я і життєвий успіх особистості; встановлюючи існування між ними взаємозв'язку, а також показників якості життя [12].

Доведено на основі наукових досліджень, що особистості, які сповідують загальнолюдські цінності, забезпечують собі вищий рівень якості життя за різними показниками: гарне здоров'я; менше стресу в житті; більш впевненості в собі; стабільному подружньому життю; більш ніж середній рівень впливовості; високий фінансовий рівень добробуту; самоповагу і сенс життя [21].

Якщо ігнорувати вищі цінності, це спричинить проблеми, стрес, ризик споживання психотропних речовин, захворювання, руйнування стосунків, відчуття безнадійності та боязні майбутнього. На основі життєвих навичок досягається високий рівень керування людськими цінностями в непередбачуваних ситуаціях. Зокрема, концентруючись на усвідомленні власних прав і обов'язків, розумінні прав інших особистостей з повагою до них, виховуються високі якості гідності, миролюбності, справедливості, колективізму, соціальної відповідальності, впевненості у своїх намірах, толерантності [32].

Дослідження Ш. Шварца зумовлюють формування цінностей, відображаючи основні потреби існування людини (біологічні, скоординовані в соціальних діях, необхідні для виживання і функціонування групи [55]. Всім цінностям автор надав визначення, що ґрунтується на основній цілі, визначаючи зміст на основі самоспрямованості; стимулюванні; досягненні; безпеки; комфортності; традицій; доброзичливості; універсалізму.

Таким чином, у якості індивідуальних цінностей Ш. Шварц вбачає наявність стійких мотивів, цілей, які особистість прагне мати в своєму житті. Наразі при здійсненні оцінки подій, інших особистостей та способів взаємодії люди виходять з власної системи цінностей. Всі особистості обирають такі цінності, з якими пересікаються в житті (соціальні, побутові, культурні системи цінностей) [55].

Запропонована М. Рокичем методика дослідження цінностей, що вказує зміну поведінки людей, яких пов'язують різні культури, прошарки суспільства і соціальні групи. Поняття цінності він розкриває у якості стійкого переконання, що різна поведінка або життєва позиція визначається потенційним значенням особистого або соціального погляду, на відміну від зворотного способу поведінки чи мети існування [33; 54]. На думку М. Рокича, варто розглядати дві групи цінностей, а саме: термінальні (з уявленням остаточних цілей задлячого необхідно намагатись) й

інструментальні (уявлення бажаних способів поведінки, що слугує інструментом задля досягнення бажаних результатів) [33; 54].

Особистісним сенсом цінностей є ставлення до потреб, яке визначається об'єктом, яким виконується функція цінності, і залежить від особистості. Значенням цінності виступає сукупність властивостей, ідей та функцій об'єкта, що роблять його ціннісними сферами соціуму [33; 54].

Таким чином, «цінність» необхідно розглядати у якості співвідношення цінностей особистості до її мотивації, а ціннісну сферу – як ієрархічно організовану систему внутрішніх переконань індивідуума про те, що є важливим, правильним та значущим у його житті. Проаналізовані дослідження питань щодо формування ціннісної сфери зумовлюють твердження відносно ціннісних орієнтацій як найважливіших структурних компонентів людини. Поряд з різними психологічними складовими, ціннісні орієнтири втілюють в життя функції, що регулюють поведінку людини і проявляються в усіх галузях її діяльності та перебування в соціумі.

1.2. Функції та структура цінностей особистості

Ціннісні орієнтації передбачають наповнення змістовним відношенням особистості до реальності, що визначається мотивацією поведінки людини, істотним впливом у всіх напрямках її життєдіяльності. Цей непростий соціально-психологічний феномен характеризується спрямованістю і змістом активності особистості, визначається її загальним підходом до життя, до себе, наданням сенсу й напрямку індивідуальним позиціям, вчинкам, поведінці. Цінності особистості мають багаторівневу структуру та характеризуються внутрішньою готовністю людини щодо забезпечення власних потреб та інтересів, вказуючи на спрямування її поведінки. У процесі засвоєння особистістю набору цінностей відбувається безпосередня трансляція їх самим суспільством, що особливо актуально для формування ціннісної сфери сучасної молоді. Такий підхід розкриває проблеми молодого покоління щодо якісно нового сприйняття навколишнього середовища саме на макрорівні у

розрізі власних інтересів (турбота про сім'ю, освіту, здоров'я, кар'єру, фінансове благополуччя та інше) [52].

Класифікація цінностей у науковій літературі має різні підходи, тому різні науковці по-різному розглядають поняття цінності особистості: у якості об'єктивної суті речей; як власну цінність; у якості грошової вартості предметів; як благо, користь; як суб'єктивну значущість предметів у процесі ведення діяльності особистості; у якості задоволення власних потреб, інтересів, бажань [40].

У науковій літературі існує класифікація цінностей, які можуть бути за об'єктами засвоєння: моральними, духовними або матеріальними; за метою засвоєння можуть бути егоїстичними або альтруїстичними; за рівнем узагальненості: конкретними або абстрактними; за способом прояву: ситуативними або стійкими; за призначенням в діяльності особистості: термінальними або інструментальними; за характером діяльності: пізнавальними, предметно-перетворювальними (творчими, естетичними, науковими, релігійними); за приналежністю: особистісними (індивідуальними), груповими колективними, суспільними, національними, загальнолюдськими [13; 14].

Найбільшого поширення набула класифікація цінностей особистості у якості релігійних, етичних, естетичних, логічних та економічних складових. Соціологічний аспект ціннісної сфери розглядають у якості нормативів або регуляторів життєдіяльності. Наразі варто їх поділяти на такі: «цінності – ідеали, цінності – норми, цінності – цілі, цінності – засоби» [36].

Психологічний аспект зумовлює класифікацію цінностей за спрямування на предмет або зміст об'єкта, а саме: за соціально – політичними, моральними, економічними тощо; за суб'єктами ставлення суспільними, цінностями соціальних груп, колективними, індивідуальними [36]. Існує класифікація цінностей за такими складовими: абсолютними, пов'язаними з добротою, любов'ю, правдою, справедливістю, гідністю, свободою, чесністю; національними – пов'язаними з патріотизмом, національною гідністю,

державотворчими прагненнями, історичною пам'яттю, змаганням до єдності; громадянськими – пов'язаними з правами і свободою, обов'язками, соціальною гармонією, повагою закону; сімейно-родинними – пов'язаними з подружньою вірністю, турботою, сімейними стосунками, пам'яттю предків; особистісними – пов'язаними з рисами характеру, стилем життя, поведінкою [38].

Посеред різних класифікацій, цінності також можуть бути: колективістськими, що полягають в об'єднанні цінностей, відповідальними за спосіб існування в колективі; індивідуалістськими, що характеризуються інтересами конкретних індивідів [34]. Цінність є основою життя і діяльності людини, що передбачає реалізацію способів взаємозв'язку буття людини, її свідомості та світу в цілому [22].

Підсвідомо кожна людина має як соціальні, ціннісні орієнтації, що переносно називається як вісь свідомості, і забезпечується стійкістю людини. Ціннісна орієнтація – найважливіший внутрішній елемент формування особистості, закріплений життєвим досвідом з усіма його переживаннями та обмеженням [22]. Також окремі наковці виділяють такі цінності: загальнолюдські або глобальні, що притаманна максимальній кількості людей і пов'язані з працею, творчістю, волею, гуманізмом, солідарністю, людяністю, сім'єю, нацією, народом, дітьми.

Ціннісні сфери особистості формуються у засвоєнні особистістю набутих соціальних навичок та проявляються в процесі соціалізації у вигляді цілей, переконань, інтересів [14]. Ціннісна сфера людини формується на основі впливу глобальних змін загальнолюдського ціннісного спрямування. Варто звернути увагу, що трансформаційні процеси соціального існування виводить ціннісні орієнтири особистості на перше місце (забезпечення власних потреб та комфортного самопочуття). До цінностей людини окрім вибіркового відображення матеріальної і духовної цінної сфери індивіда необхідно віднести такі компоненти його середовища, що стосуються безпосередньо одягу, житла, дітей тощо [18].

Цінність людини розглядається у якості конкретизації цінності суспільства, у якості виду певної конкретизації, її ступеня залежності від поведінки людини в соціумі та від її розвитку, усвідомлення і прийняття нею загального смислу її життя [22].

Ціннісні орієнтири складаються зі свідомості і поведінці людини й мають безпосередній вплив на її розвиток, виступаючи його регулятором. Зокрема, ціннісні орієнтири слугують критеріями норм і принципів поведінки особистості. У якості складної інтегративної системи з поданням всієї багатоплановості й багатоаспектності цінності визначають у якості системи ціннісних смислів, внутрішньої позиції та спрямованості особистості.

Втілюючись у структуру особистості, будучи соціальними за своїм походженням, цінності спонукають постійну трансформацію особистості. Існує така градація цінностей: лишаючись для людини лише цінностями суспільства, або набувають статусу власних цінностей особистості. Також необхідно виділити цінності, які виробляє сама особистість (пов'язані з самоактуалізацією, самовдосконаленням, самоспостереженням, самоконтролем та інші), не є новими, але унікальними для різних особистостей [24].

Певний особистісний підхід сприяє виділенню двох ціннісних рівнів у структурі індивідуума у якості зовнішнього і внутрішнього. Зовнішній у свою чергу розміщує певні усталені норми суспільства, що є супроводом особистості з самого початку її життя. Проблемою є тяжіння над особистістю деяких норм і правил, які визначаються у якості соціальної характеристики поведінки, заважаючи власне розвиватись особистості.

Існують випадки, коли норму розглядають як вид цінності, якими є: моральний кодекс, релігійні настанови, мовні правила, етикет, юридичний закон та інші, яким треба підкоритися навіть не розуміючи смисл, доцільність або відповідність особистим інтересам. Проте цінність є внутрішнім, емоційно сприйнятим і засвоєним людиною орієнтиром її поведінки, власною духовною інтенцією, а не над особистісним, відчуженим регулятором поведінки.

Внутрішнім ціннісним рівнем особистості є ті цінності, які, пройшовши повз її свідомості та набули статусу її особистих цінностей, що стосується проблеми сенсу буття йсуті особистої активності (екзистенціальні цінності) [20].

Психологічним проявом ціннісних орієнтирів стають переживання, що дозволяють особистості усвідомити особистий сенс всього, що відбувається. У свою чергу переживання є особливим емоційним процесом зародження на рівні постійної свідомості і підняття до рівня усвідомлення духовних почуттів. Прояв позитивних емоцій проявляється у задоволенні, радості, захопленні, любові та ін.), а негативних емоцій – в страху, ненависті, горі та ін.), формуючи тонкий емоціональний світ людини, де відривається уся сфера її цінностей.

До переліку життєвих цінностей необхідно віднести такі, що стимулюють розвиток, надають можливість пізнати свої індивідуальні особливості, постійно розвивати свої здібності й інші особисті характеристики; духовно вдосконалюватись, а саме: керуватися морально-етичними нормами і принципами з переважанням духовної складової над матеріальною; формуватись як креативна особистість, вміти реалізувати свої творчі можливості й прагнення; сприяти зміні навколишньої дійсності; зумовлювати активність соціальних контактів і встановленням сприятливих стосунків, стосовно різних сфер взаємодії з реалізацією власної ролі особистості в соціумі; добиватися власного престижу з наслідуванням існуючих соціальних вимог; формувати власне матеріальне благополуччя у якості сенсу існування; з досягненням і рішенням важливих життєвих задач; зі збереженням особистісної індивідуальності: переважання власної думки, погляду, переконання над загальноприйнятим, збереження власної неповторності й незалежності [11; 12].

За результатами дослідження можна виділити такі основні функції ціннісних орієнтацій: оцінювання, ціле покладання, мотиваційна, контрольна та саморегуляції. Функція оцінювання реалізується переживанням певних емоційних станів людини різних об'єктів та явищ шляхом набуття певного

життєвого досвіду особистості. Емоційному ставленню притаманне усвідомлення значимості одержаної інформації про конкретні об'єкти чи конкретні ситуації, завдяки впливу на подальшу ситуацію з погляду особистості, її досвіду, а також соціальних груп або суспільства в цілому [9].

Цінною вважається необхідність служити для задоволення бажань і досягнення цілі життєдіяльності особистості, яке обирається і надається перевага з різноманітних об'єктів і явищ. Оцінювання збагачується уявленням та розумінням людей себе та інших індивідуумів, надається можливість порівняння та зіставлення власних моральних, трудових, етичних, естетичних та інших якостей з канонами соціуму. Функція оцінювання віддзеркалює свідоме контролювання власне людиною власного мотиваційного переживання, обираючи або будуючи найбільш правильні для особистості мотиваційні складові [9].

Функція цілепокладання підкреслює ціннісні орієнтири якості одного з механізмів спрямування вибору та творчої активності особистості на основі природної, соціальної, матеріальної та духовної сфери, створюючи цілісний та усвідомлюваний вибір на пряму життя. Таким чином формування ціннісної орієнтації людини сприяє усвідомленню та визначенню життєвої перспективи, цілей, вказуючи напрям розвитку індивідуума і є важливим механізмом функціонування людини та джерелом її розвитку. Ціннісні орієнтири уособлюють психологічний конструкт, що пов'язується в єдину цілісність з функціонуванням особистості та соціальним середовищем, які водночас забезпечують функції ціле покладання, спрямовування і регулювання соціальних активностей людини [14].

Функція мотивації. Перевагою цінності є внутрішнє висвітлення всього життя особистості, наповнення її простим і справжнім почуттям свободи вибору. Цінність набуває якості фактично чинного мотиву та джерела усвідомлення життя, сприяючи зростанню та вдосконаленню особистості протягом власного систематичного розвитку» [28]. Систему ціннісних

орієнтацій можна назвати найважливішою системою стимулювання розвитку особистості та її зростання з одночасним визначенням напрямів, способів та шляхів його забезпечення.

Контрольна функція розкривається у можливому свідомому відстеженні власних рівнів володіння й можливості засвоєння сутності ціннісних орієнтирів, які мають властивості виявлятися в різному історичному періоді розвитку суспільства [9].

Саморегулятивна функція. Ціннісні орієнтири людини формуються під впливом усіх рівнів системи мотивації та віддзеркалюють усю складову цілісності психологічної складової особистості. «Специфіка дії ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони функціонують не лише як способи раціоналізації поведінки, їхня дія поширюється не тільки на вищі структури свідомості, а й ті, які зазвичай позначаються як підсвідомі структури. Вони визначають спрямованість волі, уваги та інтелекту» [9].

1.3. Психологічні особливості розвитку ціннісної сфери студентської молоді

Актуальності набуває питання ціннісної сфери студентської молоді в контексті психологічного адаптування їх до новітніх соціально – економічних умов і систем освіти, а також здійснення особистих процесів формуванні професійної самореалізації [2; 3; 7; 10; 12]. Процесу становлення особистості притаманні дуже складні, багатогранні і суперечливі процеси, пов'язані з великою кількістю різноманітних факторів впливу на нього. Безпосередньо на формування ціннісної сфери студентства впливає їх поведінка, що зумовлюється ціннісними орієнтирами як складовими складних психологічних утворень, характеризують спрямованості молоді, її переваги та умисли в учинках. Ціннісна сферабезумовно забезпечує частину диспозиційної системи людини [13].

Важливо розглянути процес адаптації, що є важливим розумінням, яким чином особистість зайнята пошуком власного місця, або створенням його у

певному колективі. Закономірною є поява у діяльності всіх аспектів диспозиційної структури, саме ціннісної сфери, що найширше виявляється у цій діяльності [13].

Система ціннісної сфери студентської молоді має особливість щодо розриву з ціннісними орієнтирами минулого покоління. Також студентське середовище надає перевагу ціннісним сферам власного розвитку, знижуючи значущість суспільних цінностей та інтересів. Це у свою чергу засвідчує складний і неоднозначний процес особливостей розвитку ціннісної сфери сучасної молоді, що визначає новизну існуючих соціальних умов, де ключове значення надається освітньому середовищу.

Певні ціннісні орієнтири, які містять діяльну площину, виступають у якості регуляторів соціальної поведінки особи або групи загалом. Особистість може оцінити важливі аспекти для себе іншого об'єкта та на основі даної оцінки формується мотивація до подальшої діяльності. Людина може висловлювати власне суб'єктивне бачення світу, формуючи ціннісні орієнтири у співвідношенні з усвідомленням значущості й цінності різних об'єктів [15].

До речі соціологічна складова проблеми, що пов'язана з ціннісними орієнтирами особистості виступає на основне місце і має важливе значення для суспільства. Постановка даної проблематики стає гострою і набуває певного значення з питань моральності в соціумі, перебуваючи в складному історичному періоді. Наразі відбувається переосмислення та знецінення громадських норм і традицій, викликаючи сумнів у правильності. Відбуваються поступова заміна їх новими нормами, цінностями, підкреслюючи рівень несерйозності, скороминущості певних суспільних цінностей.

Суттєвого значення набувають ціннісні орієнтири особи у напрямку великого регулятивного значення у процесі життєдіяльності. Ціннісні орієнтири мають вплив не лише на прояви соціальної активності особистості, її поведінку, а більше на загальний вибір та побудову власного життєвого планування.

Трансформація ціннісних орієнтирів набуває цілеспрямованого характеру, який позначається власне особою, ґрунтуючись на цілях, способах їх досягнення і змістовній стороні цінностей, а формування відбувається у вимірі впливу іншими покупцями, безліччю видів діяльності [15].

Науковці формують поняття молоді у якості приписання статусу або соціально-сконструйованого ярлика, а не тільки біологічного стану – бути молодим. Демографічний підхід зумовлює сприймати поняття молоді у якості особливої популяції в суспільстві, вік якої становить 15-30 років. Соціально-психологічний підхід підкреслює принципову відмінність таких факторів, як молодіжна психіка, суб'єктивні стани молодіжної свідомості та поведінкові реакції [13].

Психологічна складова категорії молоді розкриває подолання винятків у процесі застосування вікових ознак, розширюючи їх список, що зумовлено психологічними ознаками молоді, які досить щільно зв'язані з її віковими межами. Це доцільно запроваджувати лише з метою конкретизації уявлень про молодь у якості особливої вікової категорії [22].

Науковцями запропоновано функціоналістський підхід до молодого покоління та його культури, який полягає у твердженні про перебування молоді на межі декількох сфер ціннісних орієнтирів. У соціологічному підході існує думка про молодь, яка виступає у якості важливої соціальної групи, перебуваючи на перетині декількох ціннісних сфер, які розкривають традиційне та сучасне суспільство. Також категорію «молодь» трактують у якості певного перехідного стану від стадії «молодість-дорослий період життя» або у якості певної соціальної групи, що перебуває в особливій стадії соціо-культурної еволюції поколінь [13].

Студентська молодь в суспільстві визначається особливістю у формуванні та динаміці її цінностей, що пояснюється належністю її до перехідної соціально демографічної групи, що характеризує процес життєвого самопізнання та усвідомлення напряду особистих життєвих цінностей [1; 14].

Науковці у процесі дослідження особливості розвитку ціннісної сфери студентства в умовах трансформаційних процесів, дійшли висновків стосовно надання переваг ними найважливішим цінностям: власному здоров'ю; здоров'ю близьких; створенню власної сім'ї; матеріальному благополуччю. Позитивні людські риси студентська молодь характеризує чесністю, добротою, щирістю, відвертістю, справедливістю та довірою, негативні – зрадою, брехнею, лицемірством, підлістю та егоїзмом.

Якості, що найбільш цінуються в людях студентською молоддю характеризуються добротою, розумом та вихованістю. Для більшості молоді батьки виступають у якості найдорожчих у світі людей та взірців до наслідування; родина є середовищем, в якому вони любимі і цінні, частина студентства вважає друзів значними для них. Важливо наголосити на сімейних функціях для студентства у якості репродуктивної, виховної, матеріально економічної, духовної та контрольної і відповідальної за членів родини [1; 4; 5].

Система ціннісної сфери у студентства формується на таких принципах: довіри, турботи, безпеки, поваги до навколишнього середовища, мотивації, когнітивного розвитку, самореалізації, творчості. Зокрема виокремлюються такі основні напрями у процесі формуванні особистих цінностей молоді, які обумовлені правильністю, інтенсивністю, домінантністю і включеністю. У набутті цих характеристик науковцями запропоновано дотримуватись поступальному формуванню особистих цінностей сучасного студентства, що полягає у створенні ціннісної сфери – когнітивної розвідки – актуалізації внутрішніх потреб і вивченні певних цінностей у соціумі – запуску механізмів стимулювання – розвитку навичоку процесі формування особистих цінностей – саморефлексії до певних життєвих цінностей – творчому самовираженні – комунікаціях – інтеграції обраної ціннісної сфери в особистий простір [18].

Отже, у процесі навчання студентства забезпечується формування на основі здобуття цінностей у сферах: професійного становлення; освіти; сімейного життя, суспільного життя, особистого захоплення, соціальної

активності. Науковці вбачають вік студентської молоді у якості цілеспрямованості і системності формування особистих цінностей. Дана система цінностей студентства не є стійкою та трансформуватиметься під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Особливого значення набуває приділення уваги щодо трансформації життєвих цінностей студентства в ході навчання їх в університеті [9].

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що ціннісні орієнтації обумовлюють певні якості особистості та розкриваються у цілісності, надійності, вірності чітким переконанням та ідеалам, здатності до зміцнення сили волі задля реалізації планів та збереженню цінностей, життєвої активності тощо. Цінність необхідно вбачати як поняття, пов'язане з філософією, соціологією, психологією, педагогікою, етикою, естетикою та ін., завдяки якому надають характеристику соціальним, психологічним, педагогічним та особистим значенням для особистостей у різних обставинах життя.

2. На формування особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді у процесі навчання в університеті впливають такі фактори, що визначаються умовами життя, матеріальним забезпеченням, умовами навчання в університеті, режимом і видом життєвої активності. Водночас впливаючи на свідомість та ціннісні орієнтири, зумовлюють мотивацію, інтерес, спрямованість студентства, рівень домагань, ідеали, цілі, самооцінку.

3. Зважаючи на результати наукових досліджень необхідно зазначити, що ціннісна сфера студентської молоді є досить динамічною і значно змінюється під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища. Це зумовлено проблемою вибору та опанування професій, формуванням та розвитком свідомості на вищому рівні; з високим рівнем цінності свободи, здоров'я, матеріальних та етичних цінностей, а також сімейних, дружніх цінностей тощо.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Методичні підходи до дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді

Основою для запровадження методів дослідження розвитку ціннісної сфери студентської молоді є здійснення теоретичного обґрунтування ціннісної сфери студентства, проведене у попередньому розділі. Втім, нами виокремлено структуру та складові розвитку ціннісної сфери студентської молоді та підібрано певні показники, завдяки яким обрано певні методи оцінювання даної проблеми у якості методики «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича; методики «Орієнтації цінностей адаптацій» Р. Інглхарта, модифіковану М. Яницьким; методики Ш. Шварца з метою дослідження ціннісних орієнтирів; тесту сенсо-життєвих орієнтацій (С Ж О) [54; 55].

«Ціннісні орієнтації» – методика на основі тесту особистості, зосередженому на вивченні ціннісної сфери особистості. Дана методика визначається змістовною стороною спрямування індивідуума та становить базу його відношення до довкілля, до соціуму, до себе. Автором методики запропоновано розрізняти такі види ціннісної сфери: термінальний – з переконанням важливості досягнення кінцевої мети особистого існування та прагнення до неї; інструментальний – з переконанням правильності дій або властивостей індивідуума у різних ситуаціях.

Сутність цього розподілу полягає у відповідності з традиційним розподілом на цінності – цілі та цінності засоби. Перевагами даного методу виступають якості універсальності, зручності та економічності під час проведення даного обстеження та у процесі обробки отриманих результатів, а також гнучкості – можливості видозмінювати стимулюючу складову (список цінностей) та інструкції. Важливий недолік проявляється у впливі соціальних

бажань, можливості лицемірства тощо. Особливе значення надається мотивації діагностики, добровільному характеру проходження тесту та певний контакт психолога з опитуваним. Метод не застосовується при відборі й експертизі. Можливим є здійснення тестування у групі, проте що стосується обстежень, їх необхідно проводити переважно індивідуально з кожною особистістю [54; 55].

Респондентам було пред'явлено по 2 переліки цінностей, кількість у кожному становить 18 пунктів, може здійснюватися на картках або у паперовому вигляді по алфавіту. Випробуваних має присвоїти цінностям ранговий номер у списку, що стосується карток, їх необхідно розкласти за порядком значущості, що надає кращі результати.

Насамперед пред'явлений набір містить термінальні, а подалі – інструментальні цінності. Провівши аналіз ієрархії цінностей, варто зосередитись на їхньому угрупованні у змістовні об'єднання. Зокрема, виділення «конкретних» та «абстрактних» цінностей, професійних цінностей самореалізації та цінностей особистого життя. Інструментальні цінності можна групувати в складові етичних, цінностей спілкування, цінностей справи, індивідуалістичних і конформістських, альтруїстичних цінностей, цінностей самоствердження, прийнятті інших [54; 55].

За методикою Р. Інглхарта, модифікованою М. Яницьким «орієнтації цінностей адаптації» виявляється орієнтація щодо ціннісної адаптації, що полягає у виживанні та безпеці; соціалізації – у соціальному оздоровленні або індивідуалізації – у незалежності й саморозвитку відповідно. Базою методики є вибір респондентом найбільше вагомих цінностей з переліку, в якому мітяться індикатори орієнтації відповідно до запропонованих груп ціннісних орієнтирів.

Респонденти отримують картки з дев'яти позицій, які поділені на три блоки з трьома пунктами у кожному блоці, які розкриваються у: відсутності

потреб; матеріальному достатку; сімейному добробуті; можливості інтелектуального та творчого самовираження; збереженні здоров'я; отриманні престижної роботи; можливості використовувати демократичні права і свободу; збереженні порядку і стабільності у соціумі; повазі оточуючих, громадському визнанні; будівництві сучасного суспільства.

Респонденти отримали пропозицію обрання з дев'яти представлених варіантів, від одного до трьох, які вони вбачають найважливішими для себе. У результаті молоддю було віднесено до 1 з 3 (Ц Т – ціннісних типів) завдяки індикаторам орієнтації на ціннісні адаптації: п. 1 – до матеріального достатку; п. 4 – здоров'я; п. 7 – орієнтації до порядку; індикатором орієнтації до цінностей соціалізації; пп. 2, 5, 8 пов'язані з сім'єю, кар'єрою, громадським визнанням; до цінностей індивідуалізації віднесено п. 3 – саму реалізацію; п. 9 – толерантність; п. 6 – свободу.

З метою діагностики структури ціннісних орієнтирів студентської молоді особисто або у групі, обрано метод Ш. Шварца. Основою даної методики становить диференціація поняття цінності, тобто цінність не розглядають як неподільне. Автору тестів надається можливість виділити 2 типи цінностей у якості абстрактних ідеалів. Це виявляється завдяки оцінюванню опису різних цінностей іменниками та прикметниками. Цінності у якості посібника до дій виявляють завдяки оцінці реальних дій особистостей. Це цікавий та важливий досвід емпіричних досліджень, що викликаний розбіжністю в орієнтирах людини в абстрактному та практичному виборі. Цінності Ш. Шварца полягають у пізнанні потреб, що мають залежність від існуючого середовища, культури, менталітету конкретного суспільства. Основою опитування Ш. Шварца є теорія поділу цінностей на соціальну та індивідуальну складові. Одна складова опитування передбачає дослідження, пов'язані з цінностями, ідеалами та переконаннями, які мають безпосередній вплив на особистість. Перелік цінностей містить 2 частини: іменники і

прикметники, які характеризують цінності та оцінюються від семи до одного балу. Інша складова становить профіль людини, складається з сорока характеристик особи, яка характеризує десять видів цінностей, оцінюючи від чотирьох до одного балу [55].

Описання шкали тесту Ш. Шварца відбувається завдяки діагностиці ціннісних орієнтирів, сутність яких полягає у владі; досягненнях; стимуляції; самостійності; універсалізмі; щедрості; традиціях; конформності; безпеці. При оцінюванні результатів опитування критично важливо враховувати, що цінності функціонують як нормативні ідеали та стійкі переконання особистості. Структура цих цінностей напряду впливає на подальше формування особистості в майбутньому [55].

Додаткове тестування «Сенсожиттєві орієнтації» (С Ж О) за методикою Д. А. Леонтьєва дозволяє оцінити «джерела» життєвого сенсу особистості. Цей сенс може бути знайдений в минулому, теперішньому, майбутньому або охоплювати всі періоди одночасно. Відповідно до тесту С Ж О життя вважається осмисленим за присутності цілей, задоволеннях, що отримуються за умов їх досягнення і впевненість у здатності щодо ставлення цілей, вибору завдань і досягнення певних результатів. Важливо збалансувати цілі майбутнього, емоційного насичення, сьогодення, з досягненням результату, й минулого. У кожної людини є право вибору щодо здійснення певного вчинку, реалізації дій або взагалі повної пасивності, у якості сформованого уявлення щодо сенсу життя чи його відсутності загалом.

Обробляються результати і зводяться у процесі підсумку показників для двадцяти шкал, причому переводиться сумарний бал в стандартну шкалу значень (відсотків). У процесі розрахунку балів варто перевести зазначені позиції щодо шкали оцінювання на основі висхідної (від 1-7) та низхідної (від 7-1) асиметричної шкали, де величина максимального балу становить 7 і

відповідає наявності життєвих цілей, а мінімального балу – 1, що відповідає її відсутності.

Субшкали, пов'язані з цілями в житті, характеризуються наявністю або відсутністю в житті випробуваних цілей у майбутньому, що сприяють осмисленості, спрямованості і часовій перспективі у житті. Низький рівень балів засвідчує властивість людини, що живе лише сьогоденням та минулим. Проте високий рівень балів характеризує цілеспрямовану людину та плани, які не мають реального впровадження в теперішньому і не підкріплені відповідальністю особистості за їхню реалізацію.

Відповідно до шкали «процесу життя або інтересу і емоційної насиченості життя», єдиним сенсом життя є активне життя. Це сприяє сприйманню або випробовуванню процесу свого життя у якості цікавого, емоційно насиченого і наповненого змістом. Існування високих балів за шкалою та низьких за іншими характеризує гедоніста, який проживе лише сьогоднішнім днем. Існування низьких балів – означає незадоволеність власним життям у сьогоденні; при тому сенс життя може надати минуле та планування майбутнього.

Бали за шкалою результативності життя або задоволеності самореалізацією віддзеркалюють оцінювання прожитого періоду життя, відчуття рівня продуктивності й осмислення прожитого періоду. Високий рівень балів за цією шкалою та низький за іншими характеризують особистість, що проживає життя, все залишилося в минулому, яке спроможне надавати сенс залишкового періоду життя. Низький рівень балів відповідає незадоволеності прожитим періодом життя.

За шкалою «Локус контролю – «Я»» – у якості господаря життя. Високий рівень балів за цією шкалою відповідає сприйняттю себе у якості сильної особистості, що має достатній рівень свободи вибору для будування свого

життя відповідно до своїх цілей і уявлень про сенс життя. Низький рівень балів відповідає невірі в свої можливості здійснювати контроль подій свого життя.

Шкала «Локус контролю – життя» полягає у керованості життям. При високому рівні балів у респондента існує упевненість, що він може здійснювати контроль над своїм життям, вільно приймаючи та втілюючи рішення у життя. При низькому рівні балів респондентам притаманний фаталізм, що сприяє переконанню у невідвладному контролі, а свобода вибору примарна і взагалі не має сенсу планувати перспективи на майбутнє.

Отже, основним методичним вектором обрано психологічні методики, спрямовані на виявлення ієрархії ціннісних орієнтацій, а також опитувальники на визначення рівня соціальної відповідальності та локусу контролю. Такий вибір зумовлений потребою відстежити взаємозв'язок між ціннісними пріоритетами та готовністю особистості до відповідальних дій. Методичні підходи адаптовані до особливостей студентства, для якого характерні інтенсивний пошук ідентичності та переоцінка життєвих цінностей. Тому особлива увага приділяється методам саморефлексії та самоаналізу, що дозволяють зафіксувати динаміку змін у ціннісній структурі під впливом зовнішнього середовища.

2.2. Організація дослідження ціннісної сфери студентської молоді

Проведене дослідження базувалося на використанні таких наукових методів: абстрактно-логічного – для обґрунтування базових положень теорії щодо ціннісних орієнтирів сучасної молоді; аналізу і синтезу – для проведення поглибленого аналізу та виявлення результатів проведеного дослідження; методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації» – для визначення життєвих цілей студентської молоді та засобів, якими вона має їх досягти на основі термінальних та інструментальних цінностей; он-лайн анкетування у системі *Google Диск* на основі власного опитувальника – для встановлення зв'язку між ціннісними орієнтирами та соціальною відповідальністю особистості.

У процесі дослідження було проведено анонімне опитування серед студентів у системі *Google Диск*. В опитуванні взяли участь переважно студенти Поліського національного університету у кількості 54 осіб.

Перший етап – вибір досліджуваними термінальних та інструментальних цінностей за методикою М. Рокича.

Інструкція для досліджуваного: визначте: *«У чому полягає цінність життя для вас?»* (термінальні цінності) та *«Які особистісні якості в людині ви цінуєте найбільше?»* (інструментальні цінності).

Другий етап – інтерпретація результатів та визначення рівня термінальних та інструментальних цінностей.

Третій етап – розподіл найбільших цінностей за вибором досліджуваних, заповнення досліджуваними он-лайн анкети у системі *Google Диск*.

Четвертий етап – заповнення спеціально розробленого бланку, де кожен досліджуваний виділяє *«Найбільш неприйнятні риси характеру»*.

П'ятий етап – опитувані обирають один із наданих варіантів відповіді на питання: *«Кого ви обрали взірцем для наслідування?»*.

Шостий етап – розкриття патріотично налаштованих громадян нашої держави та підтримки сімейних цінностей та стосуються відносин особистості у соціумі. У цьому контексті респондентам було задано ряд питань, досліджувані обирають відповіді на питання: *«Які ознаки найбільшою мірою ріднять вас з українським народом?»*, *«Яким чином ви оцінюєте власне знання традицій і звичаїв українського народу?»*, *«Що найкращим чином відображає ваше відношення до родини?»*, *«Що є необхідним для проживання з коханою людиною?»*, *«Які проблеми в суспільстві вас найбільше турбують?»*, *«Хто для вас є ваші друзі?»*, *«Чи мають друзі цікавитися вашими проблемами?»*.

Інструкція для досліджуваного: *«Оберіть відповіді, які найбільше розкривають ваше бачення даних питань»*.

Сьомий етап – студентам було запропоновано написати декілька асоціацій до поняття *«соціальна відповідальність»*.

Восьмий етап – проведення аналізу дослідження та інтерпретація отриманих даних.

Таким чином, проведене дослідження було спрямоване на глибинний аналіз ціннісних орієнтацій, соціальної відповідальності та патріотичних установок серед студентської молоді. Висновки ґрунтуються на послідовній реалізації восьми етапів, кожен з яких мав чітко визначену мету. Систематична оцінка цінностей проведена завдяки використанню методики М. Рокича, що дозволило структуровано визначити ієрархію термінальних (цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби) цінностей студентів. Дослідження особистісних пріоритетів виявило як найбільш значущі цінності, так і найбільш неприйнятні риси характеру, що формує цілісне уявлення про морально-етичні орієнтири молоді.

Соціальне та патріотичне самовизначення ґрунтувалося на блоку питань, присвячених патріотичним настроям, сімейним цінностям, оцінці знання традицій та соціальним проблемам, дав можливість визначити ступінь інтеграції особистості в український соціум та її відношення до ключових суспільних інститутів (сім'я, друзі, нація). Збір асоціацій до поняття «соціальна відповідальність» дозволив виявити рівень усвідомлення та розуміння цієї важливої громадянської якості серед студентів.

Отже, анонімне опитування через Google Диск забезпечило об'єктивність та достовірність отриманих даних, оскільки мінімізувало вплив соціально бажаних відповідей. Отримані результати цього багатоетапного дослідження є цінною емпіричною базою для розуміння ціннісних орієнтирів студентської молоді, її готовності до громадянської активності та формування подальших рекомендацій для виховної роботи та соціально-психологічного супроводу в університетському середовищі.

2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери студентів

У процесі дослідження було проведено анонімне опитування серед студентів у системі *Google Диск*. В опитуванні взяли участь переважно

студенти Поліського національного університету у кількості 54 осіб. Респондентам було задано питання, які мають як зовнішній, так і внутрішній вплив на розвиток ціннісної сфери особистості в контексті формування соціальної відповідальності [12].

Зокрема, питання, яке стосується безпосередньо впливу на процес формування особистості: «У чому полягає цінність життя для вас?» за методикою М. Рокича (див. рис. 2.1, рис. 2.2).

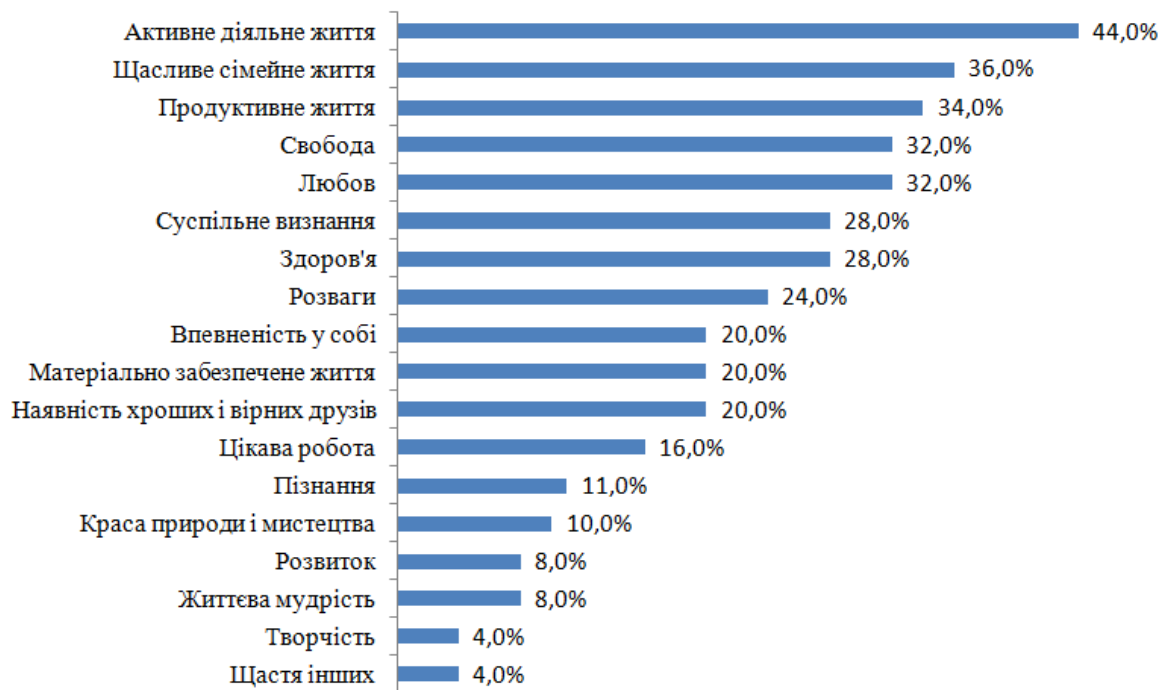

Рис. 2.1. Відповіді респондентів на питання «У чому полягає цінність життя для вас?» (термінальні цінності), %

Найбільшу цінність життя для себе респонденти вбачають у таких термінальних цінностях: *активному діяльному житті* (44%); *щасливому сімейному житті* (36%); *продуктивному житті* (34%); *свободі та любові* (по 32%). Зокрема, – *усуспільному визнанні та здоров'ї* – по 28%; *розвагах* – 24%; *впевненості у собі, матеріально забезпеченому житті та наявності хороших і вірних друзів* – по 20%. Меншу частку в пріоритетності цінностей зайняли: *цікава робота* (16%); *пізнання* (11%); *краса природи і мистецтва* (10%); *розвиток і життєва мудрість* (по 8%); а також *творчість та щастя*

інших – лише по 4%. Такий результат дослідження свідчить про високі духовні та морально-етичні якості респондентів, які ґрунтуються на чесності, порядності, сімейних цінностях та взаємному коханні [12].

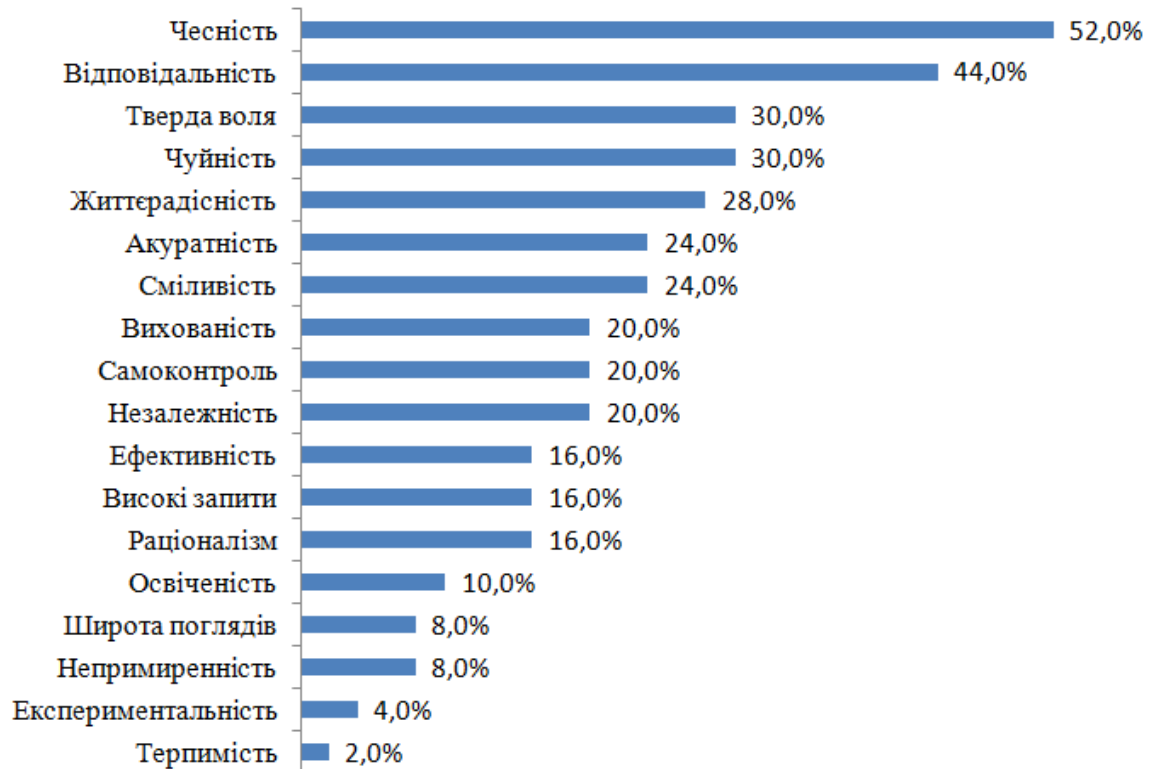

Рис. 2.2. Відповіді респондентів на питання «Які особистісні якості в людині ви цінуєте найбільше?» (інструментальні цінності), %

Для досягнення термінальних цінностей студентами було обрано такі пріоритетні особистісні якості (інструментальні цінності), які вони вважають ефективними: *чесність* (52%); *відповідальність* (44%); *тверду волю* та *чуйність* (по 30%); *життєрадісність* (28%); *аккуратність* та *сміливість* (по 24%). Такі якості, як *вихованість*, *самоконтроль* та *незалежність* набрали по 20%; *ефективність*, *високі запити* та *раціоналізм* – по 16%. Водночас, найменша частка у процесі опитування припала на такі особистісні якості, як *освіченість* (10%), *широта поглядів* і *непримиренність* (по 8%), *експериментальність* (4%) та *терпимість* (2%) [12].

«Найбільш неприйнятною рисою характеру» для респондентів є: *брехливість* (31,2%); *лицемірство* (20,8%); *егоїзм*, *підступність*, *цинічність* і

байдужість (по 8,3%); *жорстокість та жадібність* (4,2%). На питання «Кого ви обрали взірцем для наслідування?», відповіді розділилися на такі основні частки: *нікого* (32%); *рідну людину* (24%); *себе* (12%); *батька* (8%) та *інших*(по 4%) [12].

Важливими є питання, що розкривають формування гідних патріотично налаштованих громадян нашої держави та нашого майбутнього загалом. У цьому контексті респондентам було задано ряд питань щодо знання українських традицій та звичаїв, а саме: «Які ознаки найбільшою мірою ріднять вас з українським народом?»(див. рис. 2.3). Найбільший відсоток отримали відповіді, що стосуються термінальних цінностей: *культура, традиції, звичаї* (80%) та *мова* (76%); 44% – *українське походження*; 28% – *національно-патріотичний настрій*; 24% – *характер*; по 20% відповідно – *спосіб життя* та *зовнішність*; 12% – *віросповідання* [12].

Рис. 2.3. Відповіді респондентів на питання «Які ознаки найбільшою мірою ріднять вас з українським народом?», %

На наступне питання «Яким чином ви оцінюєте власне знання традицій і звичаїв українського народу?», респонденти відповіли таким чином: *поверхневе* (52%), *досить глибоке* (32%), *важко відповісти* (16%) *майже не знаю* (0%). Відповіді на питання «Яким чином ваша родина дотримується

українських традицій і звичаїв?» були наступними: 44% респондентів відповіли – намагається завжди дотримуватися; 40% – від свята до свята; 16% – інколи. До речі, на питання «Ви віруюча людина?», стверджено так відповіли 64% опитаних, ні – 8% та 28% – було важко відповісти [12].

Важливою складовою загальної системи цінностей є сімейні. На питання анкети «Оберіть варіант відповіді, який найкраще відображає ваше відношення до родини». Серед існуючих відповідей найбільшу частку займає обговорення та допомога у розв'язанні існуючих проблем – 88%; виконання певних побутових обов'язків – 12%, примусове проживання і терпіння – 0%. Майже 40% респондентів відзначили, що «Батьки для них» – люди, які їх просто люблять; 24% – наставники; 16% – друзі; 12% – авторитетні люди; 4% – опікуни.

На питання «Що є необхідним для проживання з коханою людиною?» 68% опитаних обрали відповідь мати окреме житло; 20% – взяти шлюб; по 4% відповідно – довіра та комфорт у побуті, бажання налаштувати побут та безпосередньо наявність коханої людини. Респонденти взагалі проігнорували таку відповідь, як згода батьків, що свідчить про самостійність студентства та переважно демократичні відносини у родинах.

Зовнішні фактори також впливають на формування цінностей студентства, тому респондентам було запропоновано відповісти на декілька питань, що стосуються відносин особистості у соціумі. Основні відповіді на питання «Які проблеми в суспільстві вас найбільше турбують?» наступні: низький рівень життя (76%); демографічна ситуація (56%); рівень охорони здоров'я та розвиток медицини в країні (44%); професійне зростання молоді (16%); навчання та вибір спеціалізації, рівень злочинності та правопорушень в країні, власне здоров'я, пошук сенсу життя, професійне зростання, війна та соціальна несправедливість (по 4 %).

Особливого значення для формування якісних взаємовідносин молоді у соціумі набуває спілкування у колі друзів, які розділяють ваші цінності або ті, з ким ви маєте спільні інтереси. Саме так відповіли 48% та 20% опитаних

відповідно на питання *«Хто для вас є ваші друзі?»*, 16% респондентів надали перевагу тим, з ким *проводять вільний час*, 12% – *колегам з навчання/роботи*; 4% – *людям, з ким мають спільне захоплення*. Відповіді на запитання *«Чи мають друзі цікавитися вашими проблемами?»* розподілилися таким чином: *бажано* (40%); *так* (32%); *не має значення* (24%); *ні* (4%) [12].

Не зважаючи на те, що опитування проводилося переважно серед студентів фінансово-економічного спрямування, на питання *«Яка сучасна професія на вашу думку є престижною?»*, відповіді дещо здивували та наштовхнули на думку, що відповідно до швидкоплинності навколишнього світу переважно відбувається зміна ціннісних орієнтирів сучасної молоді. Зокрема, відповіді респондентів поділилися на такі сфери: *ІТ технологій* – 48%; *маркетингу, менеджменту і фінансів* – 24%; *медицини* – 8%; *штучного інтелекту* – 6%; *юриспруденції* – 3%; *блогерства* – 3%. Такий вибір обґрунтовано престижністю цих професій, високим попитом їх на ринку праці, отримання високих доходів і можливостей для постійного розвитку та кар'єрного зростання. Цікавими стали відповіді опитуваних, які стверджували, що сучасне суспільство цінує вміння успішно реалізувати та гідно зарекомендувати себе, а професія не має значення, а повинна лише приносити задоволення і прибуток. Відповіді на питання *«Що найбільшою мірою вплинуло на вибір вашої майбутньої професії?»* розділилися таким чином: *можливість працевлаштування* (32%); *престижність професії* (20%); *високий рівень заробітку і сімейні традиції* (по 12%); *вчителі, друзі, знайомі, власний інтерес та навички* (по 4%) [12].

Основними факторами, що впливають на матеріальний достаток для студентської молоді, на основі проведеного опитування, є *високооплачувана посада* (72%), *гарна освіта та кваліфікація* (56%) та *власний бізнес* (48%). Втім, *знайомство з впливовими людьми* – обрали 32% опитаних, *вдале інвестування коштів та отримання дивідендів* – 28%, *наполегливу працю (не обов'язково чесну)* та *володіння нерухомістю, землею, приватною власністю* –

відповідно по 20%. Такий фактор, як *заможні батьки* обрали лише 15% респондентів [12].

Переважає більшість опитаних студентів (52%) на питання «*Яка стратегія поведінки у виборі напряму професійної діяльності притаманна для вас?*» обрали відповідь: *пошук цікавої і високооплачуваної роботи, навіть якщо у процесі пошуку виникають тимчасові матеріальні труднощі* (див. рис. 2.4).

Рис. 2.4. Відповіді респондентів на питання «*Яка стратегія поведінки у виборі напряму професійної діяльності притаманна для вас?*», %

Водночас, 36 % респондентів відповіли наступне: *пошук роботи, яка надає можливість в повній мірі реалізувати знання та навички*, 12% – вважають, що важливим є лише *розмір заробітної плати* [12].

Отже, за результатами проведеного опитування встановлено, що базовими елементами ціннісної сфери здобувачів вищої освіти є орієнтація на особистий розвиток, самореалізацію та особисте життя. Особливого значення набувають сімейні цінності та чітка громадянська позиція.

Висновки до розділу 2

1. Проведене опитування здобувачів вищої освіти успішно визначило пріоритетні напрями їхніх ціннісних орієнтирів, надаючи цінну емпіричну основу для розуміння їхньої мотивації. Аналіз термінальних та

інструментальних цінностей свідчить про те, що молодь орієнтується на такі фундаментальні якості, як чесність, відповідальність, взаємоповага та сімейні цінності. Це підкреслює високий рівень моральної свідомості серед студентів.

2. Встановлено, що базовими елементами ціннісної сфери є орієнтація на особистий розвиток, самореалізацію та особисте життя. Сімейні цінності тісно інтегровані в цю картину, що свідчить про збалансоване поєднання індивідуальних прагнень з соціальною приналежністю. Спостерігається також чітка ціннісна орієнтація на формування професійно важливих якостей, таких як акуратність, самоконтроль, раціоналізм та ефективність.

3. Наявний військовий стан має особливий вплив на формування ціннісних орієнтирів, підсилюючи такі особистісні якості, як відповідальність, сміливість та патріотизм. Ці якості стають критично важливими елементами громадянської позиції молоді. Водночас, сучасні здобувачі вищої освіти мають зрілу, багатогранну ціннісну систему, яка поєднує індивідуальні прагнення до самореалізації з високими морально-етичними та громадянсько-патріотичними орієнтирами, що є надійною основою для їхньої професійної діяльності та суспільної активності.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Особливості розвитку ціннісної сфери особистості як складової соціальної відповідальності

Сучасний етап розвитку психологічної науки вимагає виходу за межі традиційного розуміння цінностей, які не можливо розглядати ізольовано від категорії соціальної відповідальності. Існує думка навіть, що фундаментальною причиною виникнення кризи соціально відповідальної поведінки є безпосередньо криза цінностей особистості. Вона полягає у втраті особистістю здатності розкривати власні ціннісні орієнтири, які імпонують власне її потребам, сприяють всебічному розвитку та вмінню відрізнити соціально значущі настанови від медійно спотворених та штучно нав'язаних [24].

Цікавим є факт, що ціннісна сфера студентської молоді є досить динамічною і значно змінюється під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища. Це обумовлено проблемою вибору та опанування професій, формуванням та розвитком свідомості на вищому рівні; з високим рівнем цінності свободи, здоров'я, матеріальної та етичної складової, а також сімейних, дружніх цінностей тощо.

Водночас соціальну відповідальність необхідно розглядати з позиції найбільшої професійної компетенції, очікуваної роботодавцями від випускників ВУЗів. Це питання активно обговорюється у науковому середовищі і акцентується увага саме на формуванні особистості, яка дотримується моральних цінностей, а саме: є соціально активною, відповідальною, креативною, само організованою, з чіткою громадянською позицією, веде здоровий спосіб життя тощо [43].

На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричних даних, нами здійснено розширену реконструкцію ключових ціннісних сфер студентської молоді, де кожна сфера переосмислена через призму діяльнісної соціальної відповідальності.

Студентам було запропоновано написати декілька асоціацій до поняття «соціальна відповідальність». За результатами опитування відповіді поділено на такі основні групи: асоціації безпосередньо до поняття соціальної відповідальності (див. рис. 3.1). та асоціації, які розкривають соціально відповідальну поведінку особистості у процесі взаємодії з соціумом (див. рис. 3.2).

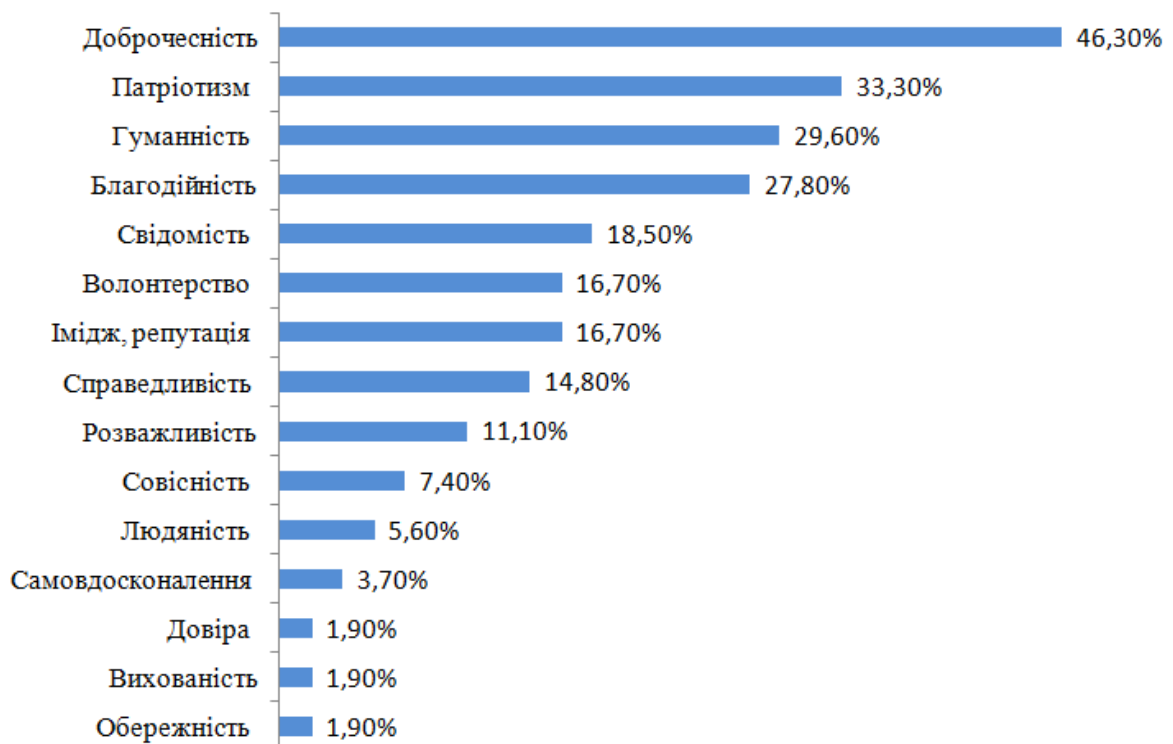

Рис. 3.1. Відповіді респондентів на питання щодо асоціації поняття «соціальна відповідальність», %

Майже 46,3% респондентів вважають, що поняття «доброчесність» найбільшою мірою розкриває поняття соціальної відповідальності. Саме доброчесність лягає в основу соціальної відповідальності, що зумовлено чесним, добровільним дотриманням певних суспільних норм, правил і морально-етичних принципів, відповідальним ставленням до себе, оточуючих

та наколишнього світу. Поняття «*патріотизм*» (33,3%), «*гуманність*» (29,6%), «*благодійність*» (27,8%), «*свідомість*» (18,5%), «*волонтерство*» (16,7%) повною мірою асоціюються з соціальною відповідальністю, що формуються під час війни і мають важливе значення у розвитку ціннісної сфери сучасної молоді [12].

Обираючи поняття «*імідж, репутація*» (16,7%), «*справедливість*» (14,8%), «*розважливість*» (11,1%), студенти як майбутні фахівці проявляють себе у якості особистостей, спроможних вести професійну діяльність на високому морально-етичному рівні, приймати ефективні управлінські рішення, спрямовані на забезпечення сталого розвитку суспільства. Важливо, що молодь асоціює такі моральні якості як «*совісність*» (7,4%), «*людяність*» (5,6%) з поняттям соціальної відповідальності. Зокрема, деякі респонденти зазначили такі поняття як «*самовдосконалення*» (3,7%), а також «*довіра*», «*вихованість*» та «*обережність*» (по 1,9%), що свідчить про розуміння і чітке визначення кожної особистості для себе свого власного бачення соціальної відповідальності [12].

Один із респондентів зазначив таку асоціацію, як «*наслідки*», що складно віднести до поняття соціальної відповідальності. Вочевидь, це може бути написано студентом необдуманно, або це вказує на обернену сторону соціальної відповідальності, що стосується насамперед наслідків за недотримання норм і принципів соціальної відповідальності, які розкриваються у процесі взаємодії людини і суспільства [12].

Безпосередньо у процесі взаємодії особистості з соціумом розкривається поняття соціальної відповідальності, що і зазначили опитувані у своїх відповідях. Це стосується: *допомоги іншим людям* (57,4%); *відповідальності за свої вчинки* (55,5%); *врахування суспільних інтересів* (53,7%). Також молоддю відзначено такі напрями, як: *дотримання принципів сталого розвитку* (50%) та *турбота про довкілля* (44,4%), що підкреслює обізнаність та інтерес до глобальних проблем подальшого розвитку суспільства [12].

Рис. 3.2. Відповіді респондентів на питання щодо асоціації поняття «соціальна відповідальність», які розкривають соціально відповідальну поведінку особистості у процесі взаємодії з соціумом, %

Повертаючись до питання кваліфікації студентської молоді, необхідно відзначити такі асоціації, як: *ведення чесного прозорого бізнесу* (33,3%), *захист прав людини* (29,7%), *відповідальність за прийняття рішень* і *дотримання законів* (по 20,4%), *участь у житті громад* (11,1%), що відноситься до ціннісних орієнтирів у професійній сфері. Окремі респонденти зазначили у своїх відповідях наступні асоціації: *відповідальність за навчання* – 5,6%; *відповідальність за виховання дітей, за інформацію, яку поширюєш та створення лояльного суспільства* – по 3,7% відповідно. Цікавою виявилась окрема відповідь респондента: *змінення оточення на краще*, що свідчить про прагнення молоді рухатися вперед з позитивними намірами і у напрямку вдосконалення оточуючого середовища [12].

Отже, у процесі дослідження особливостей розвитку ціннісної сфери як складової соціальної відповідальності встановлено, що ціннісна сфера є

фундаментом соціальної відповідальності. Саме внутрішня ієрархія цінностей особистості (гуманізм, справедливість, обов'язок) визначає готовність людини діяти на користь суспільства, не лише під впливом зовнішнього контролю, а й за внутрішнім переконанням. Розвиток ціннісних орієнтацій є процесом безперервної інтеграції особистого досвіду та суспільних норм. Соціальна відповідальність виникає тоді, коли загальнолюдські цінності трансформуються у персональні смисли життя, що є ключовим механізмом формування зрілої, соціально активної особистості.

3.2. Програма розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності

Успішне формування ціннісної сфери студентської молоді вимагає системного підходу, який не обмежується лише навчальним процесом. Постає необхідність у забезпеченні взаємозв'язку між ціннісною сферою особистості та її готовністю до активної громадянської позиції й прийняття відповідальних рішень, а також позитивної реакції на виклики сучасного суспільства (глобалізація, інформаційні війни, екологічні проблеми), які вимагають формування свідомих та відповідальних громадян.

Розробка рекомендацій щодо розвитку ціннісних орієнтирів студентства сприятиме формуванню розвиненої ціннісної сфери студентської молоді як основи для усвідомлення та реалізації соціальної відповідальності. У теоретичному контексті програма забезпечить всебічне поглиблення знань щодо сутності цінностей, поняття соціальної відповідальності, етики та громадянства.

На основі застосування сучасних форм та методів дослідження стане можливим проведення регулярного оцінювання актуального стану ціннісних орієнтацій та рівня соціальної відповідальності студентів. Важливим розвивальним аспектом стане формування ключових соціально значущих цінностей, а саме: справедливість, гідність, толерантність, патріотизм тощо. Набуття практичних навичок відповідальної поведінки, прийняття ефективних

рішень та реалізації соціальних проектів стане підґрунтям у процесі формування здатності студентської молоді до самоаналізу та оцінки власної ролі у суспільстві.

Вважаємо необхідним розділити програму на кілька ключових блоків, які відповідають різним аспектам цінностей та відповідальності (див. рис. 3.3).

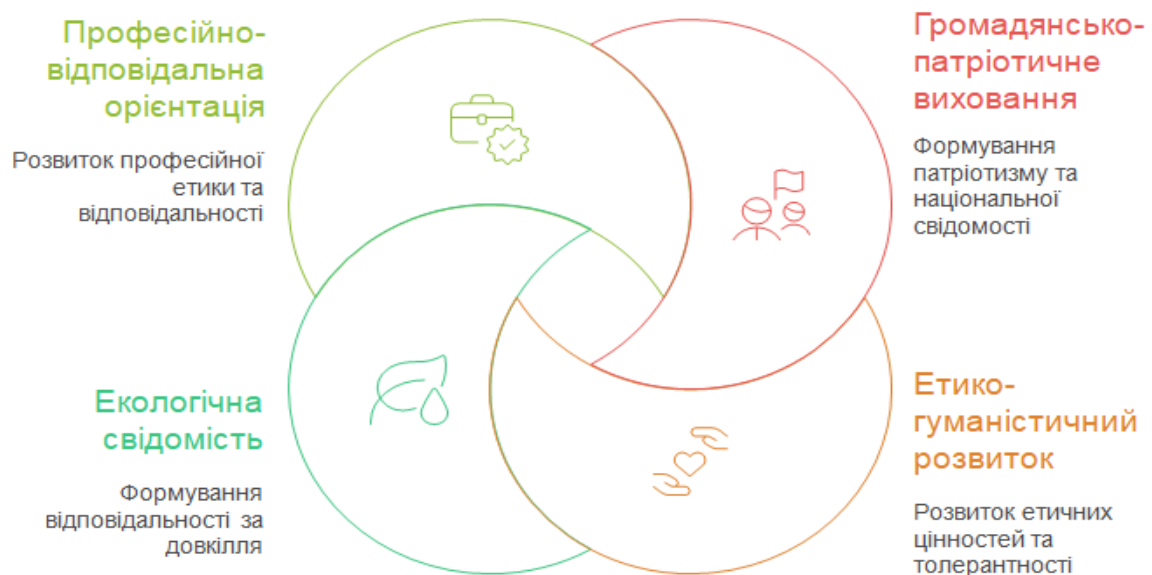

Рис. 3.3. Основні напрями виховання та розвитку особистості

Основними напрями виховання та розвитку особистості є *громадянсько-патріотичне виховання та національна свідомість*, ключовими цінностями якого є патріотизм, національна гідність, державність, історична пам'ять. Основними формами роботи зі студентами є: лекції, семінари, диспути на тему: «Соціальна відповідальність, морально-етичні принципи та ціннісні орієнтири громадянина України»; студентські круглі столи, присвячені історії державотворення; волонтерство на підтримку військових, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, а також організація поїздок до історичних місць.

Наступний напрям – *етико-гуманістичний розвиток та міжкультурна толерантність*, ключовими цінностями якого є гідність, справедливість, повага, емпатія, толерантність. Основними формами роботи зі студентами є:

тренінги комунікативної та емоційної компетентності; семінари з етики професійної діяльності; обговорення кейсів, пов'язаних з соціальною несправедливістю та дискримінацією; проведення акцій «День доброти», «Уроки толерантності».

Важливий на глобальному рівні напрям – *екологічна свідомість та сталий розвиток*, основними цінностями якого є: відповідальність перед майбутніми поколіннями, дбайливе ставлення до природи, ресурсозбереження. Цей напрям передбачає проведення екологічних воркшопів та екскурсій, впровадження проєктів з роздільного збору сміття у ЗВО; акцій з озеленення; прибирання територій («Зробимо чистим своє місто»); запровадження еко-ініціатив в університеті.

Не менш значущим є напрям щодо професійно-відповідальної орієнтації, цінностями якого вважається чесність, якість, професійна етика, відповідальність за результати праці. Форми роботи спрямовані на формування високоякісного фахівця, а саме: зустрічі з успішними випускниками, які демонструють високі стандарти соціально відповідального бізнесу чи професійної поведінки; навчальні проєкти, орієнтовані на розв'язання реальних соціальних проблем; розробка Кодексу етики студента – майбутнього фахівця тощо.

Основні етапи реалізації програми розвитку ціннісної сфери студентської молоді відображено у табл. 3.1. Зокрема, діагностично-підготовчий етап передбачає розробку методичних матеріалів, діагностику вихідного рівня цінностей, формування робочої групи. Практично-діяльнісний – реалізацію запланованих заходів, тренінгів, проєктів, волонтерської діяльності, а підсумково-аналітичний – проведення повторної діагностики, аналіз результатів, коригування, узагальнення досвіду тощо.

Таблиця 3.1.

Етапи реалізації програми розвитку ціннісної сфери студентської молоді

Етап	Зміст діяльності	Очікуваний результат
I. Діагностично-підготовчий	Розробка методичних матеріалів, діагностика вихідного рівня цінностей, формування робочої групи	Сформована нормативно-методична база; отримані дані про ціннісні орієнтації
II. Практично-діяльнісний	Реалізація запланованих заходів, тренінгів, проєктів, волонтерської діяльності	Активне залучення студентів до соціально відповідальної діяльності; набуття практичного досвіду
III. Підсумково-аналітичний	Проведення повторної діагностики, аналіз результатів, коригування, узагальнення досвіду	Об'єктивна оцінка ефективності програми; сформовані пропозиції щодо подальшого розвитку

Основними формами та методами реалізації програми розвитку ціннісної сфери студентства: *інтерактивні* (дебати, мозкові штурми, рольові ігри); *діяльнісні* (соціальні проєкти, волонтерські ініціативи, флешмоби); *навчальні* (спецкурси, факультативи, семінари-практикуми); *особистісно-орієнтовані* (коучинг, менторство, психологічні консультації) (див. рис. 3.4).

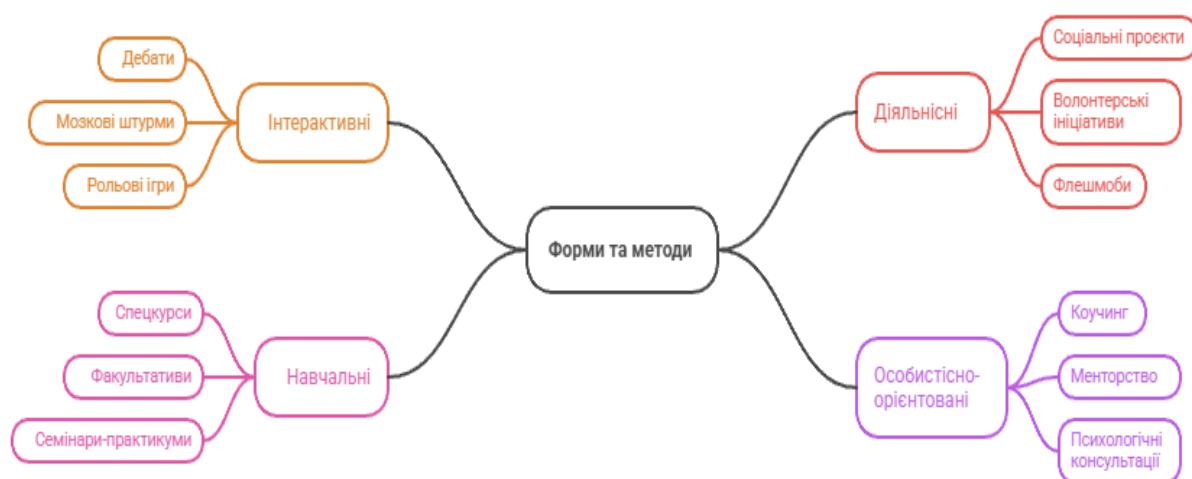

Рис. 3.4. Форми та методи реалізації програми розвитку ціннісної сфери студентської молоді

Для оцінки ефективності програми можна використовувати такі критерії: *когнітивний* – рівень знань про соціальну відповідальність та етичні

норми (тестування, опитування); *ціннісно-мотиваційний* – зміни в ієрархії цінностей, посилення соціально значущих мотивів (методики діагностики цінностей) та *поведінковий* – рівень залученості до соціально відповідальної діяльності, кількість реалізованих проєктів (аналіз звітів, спостереження).

Забезпечення програми розвитку ціннісної сфери студентської молоді повинно здійснюватись на основі: *координації діяльності*, зокрема призначення відповідального структурного підрозділу (Відділ виховної роботи, Деканати, Студентське самоврядування); *фінансування* – зазначення можливих джерел (бюджет ЗВО, гранти, спонсорські кошти); *кадрового забезпечення* – залучення викладачів, психологів, соціальних працівників, представників громадських організацій.

Отже, у процесі реалізації програми очікуємо досягнення наступних результатів: підвищення рівня усвідомлення студентами особистих та соціально значущих цінностей; сформовану внутрішню готовність до прийняття відповідальних рішень у професійній та особистій сферах; зростання активності студентів у волонтерській, соціальній та громадській діяльності; покращення соціально-психологічного клімату у студентському середовищі; збільшення кількості студентських соціальних проєктів та ініціатив та інше.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано цільову спрямованість програми розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності. Програма базується на розумінні того, що соціальна відповідальність студентів не формується стихійно, а потребує цілеспрямованого впливу на їхню ціннісно-сміслову вертикаль. Головною метою визначено трансформацію зовнішніх соціальних норм у внутрішні стійкі переконання та ціннісні орієнтири особистості.

2. Встановлено тісний взаємозв'язок між розвитком ціннісної сфери та формуванням соціальної відповідальності. Це вказує на потенціал молоді до

активної громадянської позиції та участі у суспільному житті. Очікуваним результатом реалізації програми є позитивна динаміка в ієрархії цінностей студентів (зміщення акценту з егоцентричних на гуманістичні та альтруїстичні цінності), підвищення рівня локусу контролю (інтернальності) та зростання готовності брати на себе відповідальність за власні вчинки та соціальні наслідки професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі подано теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку ціннісної сфери студентської молоді, що дало підстави для таких висновків.

1. Встановлено, що категорію «цінність» варто трактувати як соціокультурне явище, що виникає у процесі взаємодії суб'єкта з об'єктивним світом. Саме ціннісні орієнтації є фундаментальними структурними елементами особистості. Поряд з різними психологічними складовими, ціннісні орієнтири втілюють в життя функції, що регулюють поведінку людини і проявляються в усіх галузях її діяльності та існування в суспільстві.

2. Обґрунтовано необхідність та проведено опитування серед здобувачів вищої освіти з метою визначення пріоритетних напрямів ціннісних орієнтирів особистості. Проаналізовано відповіді респондентів, що стосуються термінальних та інструментальних цінностей. Аргументовано визначення пріоритетних цінностей студентів, що свідчать про високі духовні та морально-етичні якості респондентів, які ґрунтуються на чесності, відповідальності, сімейних цінностях та взаємоповазі.

3. За результатами проведеного опитування студентської молоді встановлено, що базовими елементами ціннісної сфери здобувачів вищої освіти є орієнтація на особистий розвиток, самореалізацію та особисте життя, враховуючи сімейні цінності та чітку громадянську позицію. Втім існує тісний взаємозв'язок розвитку ціннісної сфери сучасної молоді як складової соціальної відповідальності. У зв'язку з тим, що переважна більшість респондентів навчаються за фінансово-економічним напрямом, відбувається ціннісна орієнтація на формування професійних якостей особистості, таких як акуратність, самоконтроль, раціоналізм, ефективність. Особливий вплив на формування ціннісних орієнтирів студентів є військовий стан, що формує у молоді такі особистісні якості, як відповідальність, сміливість, патріотизм тощо.

4. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що ціннісна сфера виступає базовим детермінантом соціальної відповідальності. Саме сформована система цінностей на основі гуманізму, справедливості та відповідальності зумовлює гармонійне існування особистості в соціумі. У цьому контексті соціальна відповідальність постає результатом інтеграції загальнолюдських цінностей у структуру особистісних смислів, що є визначальним чинником розвитку соціально зрілої особистості.

5. Зазначено, що очікуваним ефектом від впровадження програми розвитку ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності є якісна трансформація ціннісної сфери студентів, що виявлятиметься у здатності свідомо обирати відповідальні стратегії поведінки. Окрім розвитку індивідуальної відповідальності, програма стимулюватиме громадську активність через волонтерську діяльність та соціальне підприємництво. Важливим позитивним результатом стане створення сприятливого психологічного клімату в академічному середовищі та зростання числа успішних соціальних ініціатив, ініційованих самою молоддю.

Перспективи подальших теоретичних та емпіричних досліджень полягають у вивченні психологічних особливостей самопізнання студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохін М. С. Сми́сложиттєві цінності та орієнтири сучасної української молоді індустріальних районів. *Соціологія. Нова парадигма*. 2014. Вип. 132. С. 153-162.
2. Антоненко Т. Л. Психологічні засади становлення ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього фахівця: дис. доктор. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / ДІНЗ «Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова»; наук. кер. Чепелева Н.В. Київ, 2019. 527 с.
3. Бабенко Ю. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: за результатами дослідження. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 2. С. 76–81.
4. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. Х.: ХНПУ, 2014. Вип. 43. С. 39–52.
5. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. № 3. С. 54-58.
6. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2011. Вип. 5. С. 116-125.
7. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ: 2003. Т.V, Ч. 5. С. 34–42.
8. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з англ. Олександр Погорілий. К.: Наш Формат, 2018. 216 с.

9. Воропаєва В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах трансформації сучасного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2013. № 55. С. 257–267.
10. Гіровська І. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія*. 2012. № 11. С. 32–38.
11. Горбань О., Купрій Т., Овсянкіна Л. Трансформація консолідуючих ціннісних орієнтацій сучасного українського студентства. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1–2 (24–25).
12. Гречуха І. А., Куровська Н. О. Розвиток ціннісної сфери студентської молоді в контексті формування соціальної відповідальності. *Наука і освіта*. 2025. № 4. Подано до друку.
13. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 26–30.
14. Дуб В. Г. Психологічні особливості становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності: автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2015. 24 с.
15. Загорівська Т. П., Гречуха І. А. Образ харизматичної особистості у свідомості студентської молоді. *International scientific-practical conference “Science, education, technology and society: problems and prospects”: conference proceedings (Bratislava, Slovakia, October 12, 2023)*. Bratislava, Slovakia: Scholarly Publisher ICSSH, 2023. P. 39-40.
16. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості. *Актуальні проблеми психології. Вісник КНТЕУ*. 2012. № 4. С. 89-104.

17. Історія психології: курс лекцій: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Н. В. Гриньова. Вид. 2-ге, допов. Умань: Візаві, 2020. 168 с.

18. Кадікова Т. А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів психологів: автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2002. 17 с.

19. Карпенко Є. В. Сучасні вектори дослідження емоційного інтелекту особистості. *Психологія і особистість*. 2019. № 1(15). С. 60-72.

20. Карпова І. Г. Зміст ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. URL: <http://surl.li/casjw> (дата звернення 11.06.2025).

21. Карповець Л. Ю., Васильченко О. М. Суб'єктивне благополуччя та ціннісно-сміслова сфера сучасної молоді. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: матеріали III Міжнародної конференції (м. Київ, 2-3 грудня 2021 р.)*. К.: Університет "КРОК", 2021. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/884> (дата звернення 8.09.2025).

22. Коберник Л. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12. *Психологічні науки: зб. наук. праць*. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. № 23. С. 235–241.

23. Коломієць Т. В., Литвинчук А. І., Можаровська Т. В. Емпатія як чинник ціннісно-сміслової спрямованості сучасних юнаків у ситуації міжособистісної взаємодії. *Теоретичні та прикладні проблеми психології : Зб. наукових праць*. №1(45). С.144-156.

24. Колот А. М. Соціальна відповідальність як суспільна цінність та складова збалансованого розвитку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2017. № 5. С. 249-263.

25. Корнієвський С., Чала В. Сутність поняття «соціальна відповідальність» в економічній теорії. *Економічний простір*. 2023. № 187. 9-14. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/187-1>
26. Куровська Н. О. Соціальна відповідальність як необхідна умова забезпечення стійкого розвитку суспільства. *Вісник ЖНАЕУ*. № 1 (54), т. 2. 2016. С. 60-70.
27. Куровська Н. О., Недільська Л. В. Стратегічні напрями розвитку соціальної відповідальності бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 69–74. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-69-74>
28. Кучмагра С., Варбан М. Ціннісні орієнтації та пріоритети старшокласників. *Психолог*. № 39. 2003. С. 18–22.
29. Литвинчук А. І. Психологічна безпека особистості як актуальна проблема сучасної психології. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 9. С. 154-161. URL: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.20>
30. Максименко С. Д., Ірхін Ю. Б., Деркач Л. М., Марусинець М. М., Касинець М. М. Психологічна організація модульного формування когнітивних здібностей: генетико-креативний підхід: навч. посіб. т. 1. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 384 с.
31. Марія Шпак. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1 (2). С. 282-288.
32. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. URL: content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf 23.03.2023)
33. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича. URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (дата звернення: 11.03.2025)

34. Місенг Д. В. Ціннісні орієнтації сучасного українського юнацтва. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2018. Вип. XI. С. 198–206.
35. Москаленко О. В. Розвиток ціннісно-смислової сфери у майбутніх фахівців технічного профілю: дис...канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». ДВНЗ «Інститут психології імені Г.С. Костюка». Київ, 2015. 198 с.
36. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-смислової сфери особистості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47229375.pdf> (дата звернення: 21.04.2025)
37. Нежинська О., Солякова О. Самореалізація особистості: особливості, цінності, перешкоди. *Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України за міжнародною участю : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (29 жовтня 2020 р., м. Київ)*. Київ: ПК ДСЗУ, 2020. С. 224-229.
38. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / ред. колегія: Т. В. Коломієць, Т. Ю. Кулаковський, Г. В. Пирог; за науковою редакцією професора Л. П. Журавльової. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 308 с.
39. Очеретяний А. В. Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України: дис. докт. філософі: 011 «Освітні, педагогічні науки» / ДВНЗ «Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини»; наук. кер. Кочубей Т.Д. Умань, 2020. 317 с.
40. Парсонс Талкотт. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 468–742.
41. Подолянчук Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *Габітус*. 2020. Вип. 19. С. 263-270.

42. Романюк Л. В. Концепція становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : збірник наукових праць*. Острог, квітень 2018. № 6. С. 71–76.

43. Сарапіна О. А., Стефанович Н. Я. Соціальна відповідальність студентів спеціальності «облік і оподаткування». *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. 2018. Вип. 15. С. 884-890.

44. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. К., 2017. № 267. С. 175–181.

45. Федоренко А. Ф. Специфіка ціннісно-сміслового розвитку студентської молоді. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16795/Fedorenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 10.01.2025).

46. Цвид-Гром О., Марчук В., Зелінська В. Педагогічні основи поняття «ціннісні орієнтації» та особливості їх формування у студентської молоді в освітньо-виховному процесі ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, Том 3. С. 291-296.

47. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2016. 200 с.

48. Цюприк А. Я., Якимович О. Н., Рузяк Т. І. Формування соціальної відповідальності фахівців в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 3(49). С. 984-996.

49. Шевчук З. М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 83–87.

50. Яковлева О. О. Психологічні особливості життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників. URL:<http://surl.li/caeic> (дата звернення 08.06.2025).
51. Durkheim E. *Le Suicide*. Paris, 1987. 385 p.
52. Maslow A. H. *The Psychology of Science: A Reconnaissance*, New York: Harper & Row, 1966; Chapel Hill: Maurice Bassett, 2002.
53. Rogers C. R. Bringing Together Ideas and Feelings in Learning. *Learning Today*. 1972. № 5. P. 32–43.
54. Rokeach M. Basic value orientations serve not only as independent variables. *The Nature of Human Values*, New York: Free Press, 1973.
55. Schwartz Shalom H. Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*. 1999. № 48. P. 23–47.
56. Zhuravlova, L. & Chebykin, O. (2021). *The Development of Empathy: Phenomenology, Structure and Human Nature*. Abingdon, Oxon. New York. NY. <https://doi.org/10.4324/9781003145370>
57. Zhuravlova, L., Bedny, I., Luchkiv, V., Pomytkina, L., Grechukha, I., Muzhanova, N. Assertiveness in the System of Behavioral Strategies of the Modern Youth. Hasan Ayaz (eds) *Neuroergonomics and Cognitive Engineering*. AHFE (2022) International Conference. AHFE Open Access, vol 42. AHFE International, USA. URL: <http://doi.org/10.54941/ahfe1001816>
58. Zinovchuk V., Kurovska N., Tsyganok V. Social Responsibility and Ethics of Marketing. *Socio–economic and Management Concepts* : collective monograph / ed. Krupelnyska I. Boston : Primedia eLaunch, 2021. P. 571–581. DOI : 10.46299/ISG.2021.MONO.ECON.I.